

POVJESNIK TADIJA SMIČIKLAS I NJEGOVE HISTORIOGRAFSKE KONCEPCIJE

Izvorni znanstveni rad

UDK 930.1-05

Nastavljajući se na radove, djela i stajališta starije historiografije Tadija Smičiklas (1843.-1914.) napisao je prvu znanstvenu, kritičku, cjelovitu i na autentičnim izvorima sastavljenu povijest Hrvatske (sv. 1-2, 1879.-1882.). Njegovi radovi i djelatnost pružili su temelj hrvatskoj znanstvenoj historiografiji i pridonijeli učvršćenju kontinuiteta hrvatske državnosti i samostalnosti.

Historiografske koncepcije Tadije Smičiklasa razvile su se u doba plodnog razvoja svjetske povijesne znanosti i rano doba nove hrvatske povijesne znanosti, te je s pravom dobio naslov polagatelja temelja te znanosti, živeći u isto vrijeme kad i Ivan Kukuljević Sakcinski kojemu je F. Šišić dao naslov "otac moderne historiografije hrvatske"¹

Pripremalo se tada novo doba, građanske Hrvatske, koje je dalo, nastavljajući se na ilirsko razdoblje, Ivana Mažuranića, Josipa Jurja Strossmayera, Matiju Mesića i Tadiju Smičiklasa, sve sinove puka. Oni će u mnogočemu odrediti nove tijekove političke i kulturne povijesti svoga naroda, pa se zato može reći da to vrijeme predstavlja prekretnicu u hrvatskoj povijesti, kako u političkom, tako i u kulturnom i znanstvenom pogledu.

Što se tiče povijesti ona "u drugoj polovici 19. stoljeća postupno doživljava svoje poznanstvenije objavljivanjem građe /kritičkim, op. M. K./ te sastavljanjem i pisanjem rasprava, a nastavom povijesti na zagrebačkom Filozofskom fakultetu /M. Mesić, T. Smičiklas, N. Nodilo, op. M. K./ odgajaju se profesionalni povjesničari"²

U praskozorje nove epohe, toliko značajne za kulturu i politički život hrvatskog naroda godine 1843., iste godine kada je u Hrvatskom saboru Ivan plemeniti Kukuljević Sakcinski održao svoj znameniti, povijesni govor o uvođenju hrvatskog jezika u javni život 1. listopada 1843., te iste godine rodio se Tadija Smičiklas.

U duhu vremena, u osvit XIX. stoljeća, u kojem je povijest smatrana kraljicom sveukupne znanosti i naši su preporoditelji - od Ljudevita Gaja preko Kukuljevića, Mažuranića do Račkog pa i Strossmayera, poznavanju prošlosti i povijesnoj znanosti pridavali posebnu važnost i pozornost. Interes za povijest otkrivamo u temeljima njihove političke, kul-

¹ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1925., str. 19-20.

² M. Gross, *Hrvatska historiografija u vrijeme otvaranja Zagrebačkog sveučilišta*, u: *Zbornik Matija Mesić prvi rektor sveučilišta u Zagrebu*, Zagreb - Slavonski Brod 1997., str. 25.

turne i znanstvene djelatnosti. Može se kazati da se povijest nalazi i u potki njihove ideologije. Držalo se da je za hrvatski narod poznavanje povijesti od presudne, odlučne važnosti, jer, kako piše Strossmayer, "povijest je luč istine, knjiga života, vrelo iskustva i mudrosti, ogledalo slave koju nam pradjedovi oporučise".³ Valja osim toga istaći da je jedan od važnih ciljeva povijesnih istraživanja i povijesnih studija toga doba, prema Račkome i Strossmayeru utvrđivanje "samostalnosti i državne cjelovitosti naroda"! Ova samostalnost i državna cjelovitost hrvatskoga naroda, očitovala se naime u brojnim povijesnim događajima kroz vjekove, a te događaje trebalo je "istinito i znanstveno osvjetliti".⁴

Međutim, historiografska baština u hrvatskih povijesnih pisaca, povjesničara prošlih stoljeća, bila je mušava, naročito što se tiče kritičkog pristupa i znanstvene metode, bila je (osim nekih iznimaka poput I. Lučića-Luciusa), većim dijelom kroničarska i neznanstvena.

Karakteristično je naime za razdoblje XV. do XVIII. stoljeća da se povijest često pisala na temelju neprovjerenih ili nekritički prihvaćenih vijesti raznih pisaca, srednjovjekovnih ili renesansnih "historia sui temporis", ljetopisa, kronika i legendi (V. Pribojević, M. Orbin, T. Mrnavić, J. Ratkaj) ili čak pod snažnim utjecajem svjetske povijesne literature, koja je obilovala više raznovrsnim domišljanjima i maštovitim kombinacijama, nego provjerenim povijesnim činjenicama utemeljenim na vjerodostojnim dokumentima - autentičnim ispravama kao povijesnim izvorima prvoga reda.

Snažan pečat pisanju povijesti u Hrvata, početkom XIX. stoljeća, dala su - ilirski, u duhu autohtonizma, koncipirana povijesna djela. Smičiklasovi su ih prethodnici i suvremenici s početka tog stoljeća, nekritički, često iz domoljubnih razloga, rado prihvaćali.

U tom ozračju nastalo je povijesno djelo Ljudevita Gaja "Dogodovština Velike Ilirije", a gotovo istodobno, godinu dana prije rođenja Tadije Smičiklasa, objavio je Ivan Švear svoju obimnu povijest "Ogledalo Iliriuma" (Zagreb 1839. i 1842.) u kojem je Švear inzistirao da su Iliri autohtoni, a Slaveni, a time i Hrvati, njihovi su potomci. Od Ilira naime Hrvati imaju svoj jezik, pisao je još J. Ratkaj. Došavši u Zagreb, mladi Tadija Smičiklas vrlo se rano oduševio narodnim "ilirskim" preporodnim pokretom, pa se i angažirao na kulturnom polju slijedeći primjer "iliraca", sljedbenika pokreta Ljudevita Gaja, koji su se okupljali i u Grkokatoličkom sjemeništu u Zagrebu. Godinu dana nakon osnivanja Gajeve zagrebačke "Ilirske čitaonice" osnovano je u Grkokatoličkom sjemeništu "Ilirsko društvo" mladeži toga sjemeništa. U njemu su zdušno i zanosno djelovali Smičiklasovi rođaci Gavro i Đuro Smičiklas, kasnije vladike križevačke, te su sigurno vrlo rano upravo oni usadili preporodni, domoljubni zanos u srce mladog Tadije.⁵

Ovako odnređgovani kulturnohistorijski ilirizam, hrvatskog usmjerenja u domaćoj sredini, predstavljao je plodno tlo i dobar preduvjet za usvajanje specifičnog političkog "ilir-

³ J. J. Strossmayer, Govor na dan utemeljenja "Družva za povjestnicu jugoslavensku", u: *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*, knj. 2., Zagreb 1857., str. 439.

⁴ *Isto*.

⁵ M. Kurelac, Tadija Smičiklas /Reštovo 1843 - Zagreb 1914/, u: *Žumberački krijes. Kalendar za 1993.*, str. 59-60.

stva", u novoj sredini, za Smičiklasova studija u Pragu i Beču, gdje se on našao u društvu preporodnih iliraca bečkoga kruga i takozvanih "Bečkih Slavena". Zalaganje za ravnopravnost svih naroda višenacionalne Habsburške Monarhije, naročito za ravnopravan položaj Slavena i djelotvoran otpor germanizaciji, kao i mađarskoj nacionalnoj hegemoniji, bili su jaki motivi i pokretači Smičiklasove kasnije idejne i političke orijentacije, koja je našla svoj trajni odjek u Smičiklasovim prvim povijesnim radovima i opredjeljenjima, posebno u radu "Perve dve dobe hervatske književnosti. Nekoje historijsko-genetičke misli".⁶ Kod toga valja imati u vidu utjecaj u Pragu i Beču prisutnih učenih Slavena (Čeha i Slovaka) J. Dobrovskog, J. Kollara, F. Palackog, J. P. Šafarika i K. Jirečeka, koji su pridonijeli njegovanju i razvijanju ideje slavenske uzajamnosti i jedinstvenog kritičkog odnosa prema Nijemcima i Mađarima, na znanstvenom nivou, konkretno prema nacionalnim postavkama njihove historiografije i političke ideologije, nesklone, čak neprijateljske, prema Slavenima pa i Hrvatima. Međutim, za Smičiklasov boravak u Beču daleko važnija bila je njegova solidna stručna, znanstvena izobrazba na Filozofskom fakultetu gdje je slušao kolegije iz povijesti, te studij i praksa u "Institut für Oesterreichische Geschichtsforschung" gdje je boravio kao pravi član i pohađao predavanja iz pomoćnih povijesnih znanosti (paleografije, diplomatike, kronologije, heraldike, genealogije, sfragistike) i povijesne metodologije.⁷

U domovini na formiranje Smičiklasovih stavova utjecala je znatno u početku, historiografska, znanstvena i kulturna djelatnost Ivana Kukuljevića Sakcinskog (1816. -1889.), prožeta iskrenim domoljubljem. Za Kukuljevićev angažman na promicanju povijesne znanosti, prikupljanju i objavljivanju povijesnih izvora bilo je važno osnivanje "Društva za povjestnicu i starine Jugoslavenah" ("Društvo za jugoslavensku povestnicu i starine"). Poslije znamenite 1848. godine, a nakon oktroiranog ustava 1849., Kukuljević je 1850. godine dao inicijativu za osnivanje ovoga društva, koje je okupilo brojne hrvatske intelektualce. Pokrovitelj Društva bio je sam ban Josip Jelačić, a načelnik Ivan Kukuljević Sakcinski "Kraljevinah Dalmacie, Hrvatske i Slavonie državni arhivar, te gradovah Zagreba i Oseka počastni gradjanin".

Svoje je poglede na prošlost i hrvatsku povijest izrekao ban Jelačić na skupštini Društva, održanoj 2. veljače 1852. godine u velikoj dvorani Narodnoga doma riječima: "Zaista nema boljega niti shodniega načina oplemeniti duh narodni i probuditi u njemu ponos samosvjesti, nego stavljajući mu pred oči zrcalo njegove prošastnosti. Povjesnicu svakoga naroda možemo smatrati krstnim listom njegovim. Kao što krstni list služi pojedinom čovjeku na biljegu čovječjeg društva, u koje spada, tako je i svakom narodu povjesnica

⁶ T. Smičiklas, *Perve dve dobe hervatske književnosti. Nekoje historijsko-genetičke misli*, u: *Program više gimnazije u Reci*, 1870-1871., str. 3-15.

⁷ Smičiklas je slušao u Beču predavanja i pohađao vježbe iz pomoćnih povijesnih znanosti slavnog povjesničara Theodora Sickela. Vidi: M. Kostrenčić, *Tadija Smičiklas*, Zagreb 1962., str. 59.

obilježje njegova mjesta u velikom krugu čovječanstva. Bez nje nezna narod što je bio, niti kamo spada!”⁸

Isto takovi bili su pogledi biskupa Strossmayera na ulogu povijesti. On je 1859. g. pisao Kukuljeviću: “Bez historije smo upravo bez očiju i tumaramo u tminah. Ako igda, a ono u okolnostih sadašnjeg vremena imali bi se u knjizi prošastnosti naše pomnjivo učiti, što raditi i kako se ponašati imamo, da se spasimo i bolju si budućnost pripravimo!”⁹

U tom ozračju i u tim prilikama izrastao je naš Tadija Smičiklas. Međutim, kod toga valja naglasiti da je presudan, neposredan utjecaj, koji je konkretno odredio njegov životni put i sam izbor životnog zvanja povjesničara, izvršio na njega gimnazijski mu profesor Matija Mesić (1826. –1878.), kasnije sveučilišni profesor na Katedri hrvatske povijesti, prvi rektor Hrvatskog sveučilišta i predsjednik Matice Hrvatske. O tome je Smičiklas napisao: “Meni je bio učitelj još u gimnaziji i rastao sam uz njega, kad je u svijetu snage svoje one mnoge poslove obavljao, od njega sam primio početne nauke o povijesti hrvatskoj, na koju me je on navratio, njegov sam nasljednik na stolici za povijest hrvatsku, pak mogu svjedočiti, kako je ljubio dobru i naprednu mladež, kao otac svoju dobru djecu. Znajte da mu je iz duše niklo ono, što reče mladeži hrvatskoj u svom rektorskom govoru: “Vi ljubite domovinu svoju i s ponosom ju majkom svojom nazivate; Vi ljubite narod svoj, te mu želite odlično u obitelji ljudskoj mjesto; Vi ljubite slobodu, te hoćete, da pronikne sve odnošaje života; Vi slavite prosvjetu i savršenu joj u svijetu pobjedu želite. Nu znajte, a Vi to i znadete, da će sve te lijepje pomisli, sve te uzvišene ideje i medju ljubljenim Vašim narodom samo onda do pobjede doći, ako Vi tomu pomognete svojim svijesnim, oduševljenim i nepopustnim radom i svojom vrlinom i svojom čestitošću.”¹⁰ Slijedeći Mesićeve životne stavove i njegovu razrađenu znanstvenu metodu, Smičiklas je ostvarivao svoj životni poziv i zvanje povjesničara. On je poput Mesića u svoje radove unosio “svu dušu svoju” i kao da mu je uzorom bio njegov “školorani pedantizam i tihi sveti entuzijizam”. To je bio i Smičiklasov znanstveni credo. U životopisu Matije Mesića Smičiklas je napisao: “Preslabo je moje pero, da opišem, kako sam vidjao Mesića pri njegovu poslu. Čist i uredan do skrajnosti slagao i opet razlagao je svoje izvore i pomagala. Tako zvanog ‘ženijalnog nereda’ nije poznavao niti ga je trpio. Povjesničar treba da slika događaje, kao da se pred njim razvijaju. Mesić nije smatrao svojih opisanih događaja, kao da im je svjedok, već on živi s njima i čuvstvuje. Njemu su uspomene događaja njegova naroda ‘svetinje’, – kako je toliko puta iz sve duše govorio. On je pri svojoj radnji kao svećenik pri žrtveniku božjem. Kao da se ispovijeda, crta on i pripovijeda. Boli ga pripovijedati gorke istine, ali ih on pripovijeda to sve potanko i na široko, kao i najljepše i najugodnije stvari. Upravo to skrupulozno istinoljublje čini veliku širinu njegova pripovi-

⁸ Ban J. Jelačić, prigodni govor prilikom osnivanja Društva za povjesnicu jugoslavensku, u: *Arhiv za povjesnicu jugoslavensku*, knj. 2, Zagreb 1857., str. 439.

⁹ T. Smičiklas, Misli i djela biskupa Strossmayera, *Rad JAZU*, knj. 89, Zagreb 1888., str. 210-224.

¹⁰ T. Smičiklas, Matija Mesić, u: *Spomen knjiga Matice Hrvatska*, Zagreb 1892., str. 138-147.

jedanja, čini štetu jedinstvenom cjelovitom umjetničkomu jedinstvu." Matija Mesić je stanovao u Grkokatoličkom sjemeništu, pa je Smičiklas imao prilike izbliza upoznati i pratiti njegov svakodnevni rad profesora i znanstvenog istraživača. Imao je prilike vidjeti ga u gimnaziji i na sveučilištu kao predavača. Smičiklas o tome piše: "Prividno miran i ozbiljan nješto prigušenim glasom započimao bi svoja predavanja, dok na primjer u povijesti svoga naroda nije dospio do gorkih uspomena. Tada bi usplamtio, da zanositim glasom iskaže svoje sveto osjećanje. Sav prodahnut svojim zvanjem, ozbiljan do dna duše svoje nije mazio sladkim pripovijedanjem svojih slušatelja, rađe se je služio izabranim govorom, ali najviše je cijenio pozitivno znanje".¹¹ To uvjerenje i ozbiljan pristup našao je odraz i u Mesićevim znanstvenim radovima kao i u sastavljanju brojnih školskih udžbenika.¹²

Smičiklas je poput Mesića, a može se reći i poput Račkoga, koji su stekli više znanstveno obrazovanje u Beču, uočavao i upozoravao kako nedostaje jedinstvena znanstveno utemeljena povijest hrvatskog naroda. Strossmayer je također uočavao ovu nasušnu potrebu te je u jednom od svojih tekstova apelirao na znanstvenike, da pristupe pisanju cjelokupne hrvatske povijesti. Čak je naveo da je spreman autora ove povijesti novčano nagraditi. Kukuljević je uporno ponavljao kako bez sustavna poznavanja povijesnih vrela ne može biti ni povijesti, pa se zalagao za njihovo prikupljanje i objavljivanje. Tijekom druge polovice XIX. stoljeća Kukuljević je već objavio nekoliko zbiraka izvora - "Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae" I-III., "Acta Croatica", "Monumenta Slavorum Meridionalium", "Codex diplomaticus" I-III. - i mnoge povijesne studije, kao i "Slovník umjetnika", a pripremao je široko zasnovano povijesno djelo pod naslovom: "Poviestni opis Hrvatske, Slavonije i Srijema sa svimi gradovi, gradinama, razvalinama, obkopi, manastiri, crkvami, crkvišci, starinama i ostalimi znamenitostimi", koje nije uspio dovršiti.¹³ Uviđajući potrebe i predugo bavljenje pripremnim radovima Smičiklas, savjestan, uporan i stručno obrazovan, hrabro se prihvatio pisanja cjelokupne hrvatske povijesti. Kako sam kaže potrošio je na to "Lijepi broj godina svoga života". Nije žalio truda, osjećao je, kako piše u uvodu svoje povijesti, "da narod za njom uzaludno vapi, govoreći: dajte nam sliku prošlosti naše!". "Od mnogo godina", piše Smičiklas 1879. godine, "uzdišu sviestni rodoljubi hrvatski za sustavno napisanom historijom svoga naroda. Ovaj glas budio je mene, te sam ostavio (po strani) započeta specialna istraživanja, da shvatim cjelokupnu narodnu poviest u obseg i oblik prijatan naobraženomu dielu naroda".¹⁴

Tako je u izdanju Matice Hrvatske 1879. g. izašla Smičiklasova "Poviest Hrvatska". Prvo je objavljen "Dio drugi" u kojem je Smičiklas prikazao razdoblje hrvatske povijesti

¹¹ Isto.

¹² Vidi: M. Orban, Biografija i bibliografija Matije Mesića, u: Zbornik "Matija Mesić prvi rektor sveučilišta u Zagrebu", Zagreb - Slavonski Brod 1997., str. 7-19.

¹³ J. Šidak, Ivan Kukuljević - osnivač moderne hrvatske historiografije, Prvih pet stoljeća hrvatske povijesti, Zagreb 1981., str. 297-322.

¹⁴ T. Smičiklas, Poviest Hrvatska. Dio drugi, Pripomenak, Zagreb 1879., str. I.

od 1526. do 1848. godine, a 1882. godine, objavljen je "Dio prvi", u kojem je obradio razdoblje "od najranijih vremena do godine 1526". Ovo obimno (1220 str.), znamenito djelo, pisano, kako sam Smičiklas ističe "na vrelih" to jest na temelju izvorne povijesne građe, pribavilo mu je velik ugled ne samo kod stručnjaka, povjesničara, već i u širim slojevima hrvatskog naroda. Kako kaže Ferdo Šišić: "O tom se djelu u javnosti više pisalo i govorilo kroz dulje vremena, nego li o ijednom drugom historijskom djelu prije i poslije, a kako je bilo napisano u smjeru pragmatičkom s jakom patriotskom žicom, pa jezikom i stilom nadasve ugodnim i modernim, postade ono knjigom, za koju se tražilo od svakoga Hrvata da je čita i pozna". "I odista", nastavlja Šišić, "rjetko je kad koja naučna hrvatska knjiga u narodu našem toliko i čitana koliko ova, djelujući uz to snažno na osvješćivanje i na zdvojni otpor i borbu narodnu u posljednjoj četvrti XIX. vijeka".¹⁵

Smičiklas je napisao prvu sintezu znanstveno utemeljene hrvatske povijesti, što je od posebne važnosti, jer su do tada bili objavljeni tek djelomični njeni prikazi ili kratki pregledi (Š. Ljubić, I. Tkalčić) ili samo studije pojedinih razdoblja (M. Mesić, F. Rački). Franjo Rački je s pravom naglasio kako je "Smičiklasova povijest potpuna, da pruža proziran pregled svekolike prošlosti hrvatskoga naroda, da u prijaznoj slici i domoljubnom duhu razvija sliku svih grana njegova vjekovnoga života". Nadalje "da je pisana hrvatski" i da je onda "pojmov ušhit, kojim bijaše u čitalačkom hrvatskom občinstvu primljena". Rački je osim toga naglasio da je "Smičiklasova povijest pisana na temelju mnogih predradnji i na osnovu brojnih povijesnih izvora, objavljenih i još neobjavljenih, tako da je pošao samostalnim putem, te njegova povijest nije kompilacija, već originalni rad koji u svemu odgovara zahtjevima nove moderne historiografije".¹⁶

Tako Rački. A u uvodu svog djela sam Smičiklas kaže: "Pokušao sam napisati pragmatičku poviest po zakonih novoviekie historiografije". Smičiklas naglašava kako kritički upotrijebljeni izvori, poglavito isprave trebaju biti osnov njegove povijesti. Zato ističe da je svoju povijest pisao "na vrelih". Naglasio je: "Središte povjesti hrvatske moraju biti Hrvati i Hrvatska... Nosilac prvi svih događaja jest njihov kralj, pak i njega nesmiješ nikada pustiti s vida. Nu on je daleko izvan Hrvatske, vlada s mnogimi narodi, zapliće se različito radi drugih svojih zemalja, koje nisu s Hrvatskom u nikakvom savezu, a događalo se je, da su i Hrvati u dalekih krajevih sliedeći poziv svoga kralja i puno krvi prolievali. Hrvati su u savezu s nesrodnimi narodi i zemljami, ali ima među njimi zajedničkih interesa, koji ih kroz vjekove vezati neprestaju....". Smičiklas je veliku pozornost u svojoj povijesti posvetio vladanju banova. Pisao je: "Zašto smo... metali uz kralja i bane, to će pitati valjda najprije naši protivnici. Mi smo po mogućnosti pratili i razvitak hrvatskoga državnoga prava, pa sudimo, da je kontinuitet hrvatskoga prava najbolje predstavljen u banskoj vlasti, zato metasmo uz kralje i naše 'podkralje' ili 'proreges', kako ih stariji pis-

¹⁴ T. Smičiklas, *Poviest Hrvatska. Dio drugi, Pripomenak*, Zagreb 1879., str. 1.

¹⁵ F. Šišić, *n. dj.*, str. 20.

¹⁶ F. Rački, *Kritika djela T. Smičiklasa*, u: *Književnik*, knj. 2, str. 11 /*Povjest Hrvatska T. Smičiklasa*/.

ci domaći i tuđji radje nazivlju. Već sami oni opetovani pokusi za ova tri posljednja vieka sastaviti 'banologiju' hrvatsku, pokazuju, da su i naši stari tek s ustanovljenim redom banova smatrali podpunu poviest hrvatsku".¹⁷

Pored prikaza političke povijesti Hrvatske koju je podijelio u dvanaest "knjiga", a ove u četiri osnovna "doba", Smičiklas je donio posebna poglavlja o unutarnjem uređenju i kulturnim prilikama. Ovi su prikazi bili pionirski posao te su iziskivali velik trud. Tako iza četvrte knjige u poglavlju pod naslovom "Hrvatska pod kraljevi svoje krvi" Smičiklas obrađuje teme: "Ime kraljevstva. - Granice. - Narod. - Kralj hrvatski. - Kruna kraljevska. - Kraljeva prijestolnica (palača). - Kraljevski dvor i dvoranici. - Sabori. - Pravo i zakon. - Stališi. - Uprava i županije. - Gradovi i njihovi unutarnji odnošaji. - Crkva hrvatska i latinska. - Samostani, njihov razvitak i unutarnje uređenje, kao prosvjetni zavodi. - Umjetnost. - Trgovina i obrt. - Poljodjelstvo. Nakon sedme knjige pod naslovom "Hrvatska prije turskih provala" Smičiklas je obradio teme: "Zemlja i narod. - Kralj i krunisanje za kralja hrvatskoga. - Kraljev dvor. - Bani ili mladi kralji. - O vlasti banskoj. - Sielo ili stolica banska. - Sabori hrvatski. - Sudbene banske vlasti. - Sudovi. - Bani kao vojskovođe. - Bani kovali novac. - Banovi i kraljevski prihodi. - Županije. - Gradovi primorski i njihove uredbe. - Gradovi nepomorski. - Pravo i zakon - Stališi i njihovi podanici. - Crkva. - Samostani i redovi. - Bogomili. - Književnost duhovna i svjetska. - Umjetnost i umjetni obrt. - Obrt. - Promet i trgovina. - Dubrovnik važno mjesto svjetske trgovine." Na kraju devete knjige pod naslovom "Hrvatska u XVI. vieku" obradio je teme: "Ostanci kraljevine. - Način turskoga i kršćanskoga ratovanja. - Obrana zemlje. - Vojska i razne vrsti njene. - Ustav kraljevine. - Ban. - Sabor i prava njegova. - Odnosaj prema Ugarskoj. - Vjera i crkva. - Škole. - Trgovina." Na kraju desete knjige pod naslovom "Hrvatska u XVII. vieku" obradio je teme: "Granice zemlje. - Obrana zemlje. - Krajina i razdioba njena. - Slavonija u tursko doba. - Lika i Krbava u tursko doba. - Ustav zemlje. - Sabor i njegova prava. - Ban i njegova vlast. - Vjera. - Škole. - Književnost. - Obrt i trgovina. - Dalmacija i Dubrovnik u XVI. i XVII. vieku. - Književnost dalmatinsko-dubrovačka." Na kraju jedanaeste knjige u poglavlju pod naslovom "Hrvatska u XVIII. vieku" obradio je Smičiklas teme: "Ban. - Sabor i njegova prava. - Županije i njihov djelokrug. - Slika hrvatske krajine. - Crkva. - Vjera. - Škole. - Književnost. - Trgovina".¹⁸

Smičiklas je ove opise unutarnjeg uređenja i kulturnih prilika kroz stoljeća nazvao "kulturne slike" i žalio što one nisu još opširnije, ali je u uvodu napomenuo kako bi za to trebalo imati više vremena, predradnji i građe. Smičiklas navodi: "Tko znade, da ovakve slike poput mozaika postaju iz stotina i stotina bilježaka, naročito iza veoma detaljnoga izučavanja listina, pak promisli, kakva su nam jedna i nikakva izdanja listina od trinaestoga do petnaestoga vieka, taj će razumijeti moju bojazan i nepriliku, kad bi već

¹⁷ T. Smičiklas, *Poviest Hrvatska, Dio prvi*, Zagreb 1882., str. VIII-IX.

¹⁸ *Isto*.

sada za svaki ovaj viek kušao bio učiniti posebnu sliku.”¹⁹ Iz ovih riječi jasno proizlazi daljnji Smičiklasov znanstveni pothvat: objavljivanje listina u “Diplomatičkom zborniku”, objavljivanje pravnih spisa, statuta i djela pisaca.

Svojim znanstveno utemeljenim magistralnim djelom Smičiklas je, svijestan nedostataka i nepotpunosti, uspio odgovoriti na onaj “vapaj naroda: – dajte nam sliku prošlosti naše!” Smičiklas je želio da se njegova povijest “razglati po narodu” pri čemu je istaknuo kako je “nastojao pronaći istinu, pa makar njemu i gorka bila”. “Ako li sam ipak”, kaže Smičiklas, “kadgod omamljen ljubavlju moga naroda istinu promašio, to iskreno žalim i popraviti ću buduću put, ako mi Bog dade zdravlja i snage, da izvedem kako sam dušom i srcem želio. Ako li nedospijem, da sam moje pogreške izpravim, budi blagoslovljeno svakomu, koji ih bude sdušno izpravljao. Samo molim, neka moji izpravitelji uvažavaju: da u nijednoj naučnoj struci neima čovjeka, koji bi se svuda u celom ogromnom predmetu svoje nauke jednakom snagom i vještinom kretao; drugo: da upravo zato nisu se mogli odvažiti mnogo stariji, od mene učeniji i ugledniji povestnici hrvatski, da napišu ovakovu cjelovitu poviest, jer su se bojali, da na ovom dalekom i mnogo puta pretamnom putu nezablude” ... “Ja se nisam trebao bojati ni za moj glas u učenom svijetu, niti za slavu kakvu, jer neimam niti jednoga niti drugoga”²⁰

Pošto je objavio “Poviest Hrvatska” Smičiklas je pristupio izradi brojnih znanstvenih studija i monografija među kojima valja istaći: “Obrana i razvitak hrvatske narodne ideje od 1790.-1835.”, – “O postanku (Gundulićeva) Osmana”, – “Misli i djela biskupa Strossmayera”, – “Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije. I. dio Slavonija i druge hrvatske zemlje pod Turskom i rat oslobođenja”, – “Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskog”, – “Život i djela dra Franje Račkog”, – “Baltazar Adam Krčelić”²¹ – “Nacrt života i djela biskupa Jurja Strossmayera i izabrani spisi njegovi: govori, rasprave i okružnice”, – “Matica Hrvatska od godine 1842. do godine 1892.”, i druge. S posebnim žarom, dobro pripremljen i sustavan, izvrstan poznavatelj paleografije i diplomatike, Smičiklas se dao na objavljivanje monumentalne zbirke isprava – listina: “Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije – Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae”. Do 1914. g. izašlo je dvanaest svezaka toga zbornika, a građu je sabrao za osamnaest svezaka, tj. do godine 1400. tako da su, što njegovi suradnici, što nastavljači, objavili šest posljednjih svezaka. Smičiklas nije samo napisao povijest Hrvatske već je ostalim svojim povijesnim djelima, a posebno “Diplomatičkim zbornikom” položio temelje znanstvenom pisanju te povijesti priskrbivši joj svjetski ugled.²²

¹⁹ Isto, str. VII.

²⁰ Isto, str. X.

²¹ T. Smičiklas, *Annuae B. A. Krčelića: Praemio de vita operibusque scriptoris, praemisso, digessit T. Smičiklas, v: Baltasari Adami Kercselich Annuae 1748 – 1767.*, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, Scriptorum, vol. 30, Zagreb 1901., str. I-LXX. /Tekst Annua priredio T. Smičiklas, vidi: str. 1-668. O Krčeliću je pisao i M. Mesić/.

²² *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije /Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae/*, vol. I-XVIII, Zagreb 1904.-1990.

Ferdo Šišić s pravom je napisao: "Tade Smičiklas ide u red najodličnijih historika i pisaca hrvatskih! Rad njegov ostavlja za sobom trajne i duboke brazde i to naročito stoga, što se umio približiti narodu svomu i što je za probuđenje njegove svijesti učinio više negoli itko drugi... Smičiklas je kao znanstvenik i stručnjak prvi visoko podigao stijeg narodne misli, - ideju hrvatske narodne cjelokupnosti i ujedinjenja narodnoga! Pored toga on je snažno istaknuo ideju ustavnosti i državnoga kontinuiteta hrvatskog naroda, od najstarijih vremena do danas! - Odatle dolazi da je njegova "Poviest" podjedno još i neke ruke i katekizam hrvatskog patriotizma!"²³

Smičiklasove historiografske koncepcije uključene su u tijekomove svjetske kritičke povijesne znanosti i nadahnute su iskrenim patriotizmom. U predgovoru druge knjige svoje "Poviest hrvatske" Smičiklas je napisao: "Moje je djelo rodio vapaj narodni, a do kraja ga dovedoh imajući pred očima onu lepu riječ: 'Amor patriae dat animum!' - "Ljubav prema domovini daje mi snagu"²⁴ - A tu ljubav i tu snagu kritičkoga duha Smičiklas je imao u obilju. Smičiklas to sam izriče u predgovoru prve knjige svoga djela riječima: "Pisao sam ovu knjigu s ljubavi, kako istu zakoni historijske umjetnosti za narodnu poviest, a želim od srдца, da ona i što većom ljubavlju urodi"²⁵

Krajem 1990. objavljen je u izdanju JAZU /danas HAZU/ završni XVIII. svezak Smičiklasova djela *Diplomatički zbornik - Codex diplomaticus*. Taj nezamjenjivi priručnik izvora za povijest hrvatskog naroda utemeljio je i objavio veći dio teksta sam T. Smičiklas. Za ovo monumentalno djelo sabrao je Smičiklas preko 7 000 povijesnih dokumenata - listina, koje potječu od VIII. do kraja XIV. stoljeća. Primjenjujući kritičku znanstvenu metodu Smičiklas se pri izboru građe i njenu uvrštenju držao načela da vjeru zaslužuju isključivo originalni dokumenata i to strogo provjereni pomnom diplomatičko-paleografskom analizom. Ta analiza omogućuje utvrđivanje vjerodostojnosti isprava i eliminiranje krivotvorina, falsifikata, koji su se kroz stoljeća znali pojaviti i koristiti u povijesnim djelima. Samo na temelju originalnih povijesnih dokumenata može se pisati istina, kritička znanstvena povijest. To je pogotovo važno za izvore starijeg razdoblja hrvatske povijesti, jer je za njihovu upotrebu nužan autentičan tekst do kojeg se dolazi ne samo dobrim poznavanjem latinskog jezika, već i latinske paleografije, diplomatike, kronologije, sfragistike i drugih pomoćnih povijesnih znanosti. Smičiklas je najprije objavio drugi svezak ove zbirke, koji sadrži isprave do 1200. godine. Za prethodno razdoblje prije 1100. godine služilo je tada izdanje F. Račkoga *Documenta historiae Chroaticae periodum antiquam illustrantia*, Zagreb 1877.

²³ F. Šišić, *Hrvatska historiografija*, u: *Jugoslavenski istorijski časopis*, vol. II, Ljubljana - Zagreb - Beograd, 1936., str. 38.

S. Antoljak piše: "...Smičiklas prozvan i "hrvatski Herodot" dugo je vremena bio gotovo apsolutni arbitar naše historiografije, dirimirajući s katedre hrvatske povijesti kao njen dugogodišnji nastavnik, zatim kao član odbora, a onda i predsjednik Matice Hrvatske i konačno Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti kojoj je stajao na čelu punih 14 godina. Kao mladi historičar Smičiklas je još 1869. za stručni ispit u navedenom bečkom institutu /Institut für Oesterreichische Geschichte, op. M. K./ uz pomoć Račkoga izradio temeljito domaću kritičnu raspravu, kojoj bijaše predmet "Historia Salonitanorum pontificum atque Spalatensium" ili "Toma arhidjakon", ali je nije nikada objavio i ona nije sačuvana". Vidi: S. Antoljak, *Hrvatska historiografija do 1918.*, knj. 2, Zagreb 1992., str. 521.

²⁴ T. Smičiklas, *Poviest Hrvatska, Dio prvi*, Zagreb 1882., str. X.

²⁵ Isti, *Poviest Hrvatska, Dio drugi*, Zagreb 1879., str. 2 (Priponenak).

Tadija Smičiklas as Historian and his Scholarly Conceptions

Summary

Analogous to the common sentiments at the dawn of the nineteenth century, which regarded historiography as the queen of all sciences, Croatian reformers have paid special attention to the knowledge of the past and to history as a scientific discipline. History for them existed on the basis of their political ideology. However, the heritage of the historians from past centuries is for the most part unscientific and narrative. The appearance of Tadija Smičiklas (1843-1914), who mastered the scholarly methodology of history during his studies in Vienna, and his works, presents an important cross-over. Smičiklas, continuing the work and standpoints of the historians from the period of national renaissance, published the first history of Croatia (2 volumes, 1879-1882) which was scholarly, critical, comprehensive and founded on reliable authenticated evidence. This synthesis and his other works laid the foundation for Croatian scholarly historiography and contributed to the strengthening of the idea of continuity of Croatian statehood and independence.

It is important to stress the point that in his work *Povijest hrvatska* [Croatian history] Smičiklas also devoted particular chapters to the internal life and development (cultural, social and economic) of the region, and cultural circumstances. These descriptive sections were pioneering work and needed particularly great effort. Smičiklas called them "cultural pictures" and regretted the fact that they were not more extensive, complaining that for more extensive description more abundant evidence needed to be at his disposal. Because of that, his efforts towards the publication of medieval charters and their collection in *Codex diplomaticus* are understandable, as is his work in editing legal acts, statutes, and narrative sources, which provide a lot of much-needed source material. Smičiklas's historiographical conceptions were an integral part of current streams in European historiography. Besides the accurate methodology they were marked by sincere patriotism; because of that he was rightfully called the "Croatian Herodotus."